

دانشگاه فرهنگیان
فصلنامه علمی تخصصی
پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی
دوره چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱

آموزش جغرافیا بر مبنای شاخص‌های جهانی پایداری در کتب درسی جغرافیا (نمونه موردی: پایه‌های تحصیلی مدارس ایران)

ارسال: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰ ولی اله نظری^۱، الهام الباد^۲، مژگان افشار^۳
پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۴ علی پور قیومی^۴، فریبا کرمی^۵

چکیده

آموزش جغرافیا در مدارس جهان جایگاه ویژه‌ای برای نظام برنامه‌ریزی و همچنین برنامه‌ریزان درسی دارد، از این رو مطابق برنامه‌های جهانی برنامه‌های آموزش جغرافیا هم در مدارس ایران مدنظر برنامه‌ریزان قرار گرفته و بر این اساس کتب جغرافیا در پایه‌ها و دوره‌های تحصیلی مختلف برای دانش‌آموزان تدوین شده است. با بررسی اهمیت جایگاه جهانی پایداری بر اساس شاخص‌های مختلف در این کتب درسی، کیفیت و کمیت این امر در مدارس ایران و در قالب مقاله فوق تبیین شده است. در این مقاله سعی شده است با بررسی تک‌تک دروس جغرافیای همه پایه‌های تحصیلی مدارس ایران این جایگاه مشخص و نقاط قوت و ضعف آن‌ها برای اولین بار مورد تدقیق قرار گیرند. بر این اساس ۱۲ پایه و همچنین سه دوره تحصیلی در قالب ۱۱ کتاب مجزای آموزش جغرافیا بررسی شده‌اند که یافته‌ها حاکی از ضعف کمی و کیفی کلی کتاب‌ها و مباحث درسی جغرافیا در این حیطه می‌باشند. بررسی‌ها نشان داده‌اند که کتب جغرافیای ایران با استانداردهای بین‌المللی در حیطه آموزش جغرافیا بر اساس شاخص‌های پایداری فاصله زیادی دارند که باید توسط برنامه‌ریزان درسی مورد بازنگری قرار گیرند.

کلمات کلیدی: آموزش جغرافیا، پایداری، جهان، مدارس، ایران.

۱- استادیار گروه علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، پردیس حکیم فردوسی کرج (نویسنده مسئول)
ghale.shohada826@gmail.com

۲- کارشناس مسئول پژوهش دانشگاه فرهنگیان استان البرز

۳- مأمور آموزشی گروه علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، پردیس حکیم فردوسی کرج

۴- مأمور آموزشی گروه علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، پردیس حکیم فردوسی کرج

۵- مأمور آموزشی گروه علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، پردیس حکیم فردوسی کرج

بیان مسئله

رشد جمعیت در دو قرن اخیر و توسعه فعالیت‌های بشری در سطح جهان و علی‌الخصوص در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه با هدف دستیابی به رفاه مادی بیشتر برای شهروندان، متأسفانه آثار زیانبار زیست محیطی بسیار مخربی را در سطح جهان بوجود آورده است که تبعات آن را امروز مشاهده می‌نمائیم و یا اینکه نسل‌های آینده آنرا تجربه خواهند کرد. این تخریب‌ها حاصل بهره‌برداری‌های غیرمجاز از ظرفیت‌ها و توانهای محیطی در اکثر کشورهاست که با هدف رشد اقتصادی و رقابت بازارهای بین‌المللی در حال انجام است. این رقابت‌های پی در پی کشورها نتیجه غارت بی‌حد منابع زیست محیطی و خدادادی است که برای بشر، خداوند به امانت آفریده است. عدم توجه به پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های محیطی در کشورهایی که رشد بی‌رویه صنعت و زندگی ماشینی دارند موجب شده است که روند تخریب در طی شش دهه گذشته بسیار شدید و با سرعت غیر قابل‌تصور صورت گیرد. این پدیده محصول ماشینی شدن فعالیت‌هاست که روند نابودی منابع جهانی را در دستور کار خود قرار داده است. حال که زنگ‌های هشدار تخریب و نابودی کره زمین (به‌عنوان تنها منبع حیات بشری و تنها هدیه خداوند به بشر برای سکونت) در سطح جهانی صدا در آمده است و نگرانی‌های بی‌حد و حصر را به جامعه جهانی تزریق کرده است، دولت‌ها تفکر حفظ زمین و منابع آن را در کشورهای مختلف جهان را نهادینه کرده و کم‌کم به فکر احیای کره زمین و نجات آن از تخریب‌های گسترده افتاده‌اند. بر این اساس ضمن تغییر رفتار با طبیعت و تغییر الگوهای مصرف، یکی از شیوه‌هایی را که در این زمینه موثر می‌دانند و اجرا می‌نمایند را بطور جدی عملیاتی کرده‌اند و آن چیزی نیست جز اثرگذاری آموزش‌های مستمر و پایه‌ای به فرزندان خود در مدارس که بتوانند بوسیله آشنایی دقیق با روند تخریب جهانی و وضع حال محیط زیست، در آینده‌ای نه‌چندان دور به کمک دولت‌ها و نسل‌های آینده زمینه‌ساز بازسازی و حفظ منابع مهم و استراتژیک طبیعی خدادادی شوند. این مهم را در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه در قالب آموزش‌های کتب در مقاطع تحصیلی مختلف به فرزندان خود انتقال می‌دهند. بر این اساس یکی از دروس پایه‌ای و اثرگذاری که در سطح جهانی برای مسئولان تربیتی و دانش‌آموزان و خانواده‌ها حائز اهمیت است، درس جغرافیاست که مباحث آن ارتباط کاملتری با محیط زیست و منابع طبیعی نظیر خاک، آب، هوا و ... را داراست. درسی که در بطن خود همواره بدنبال انتقال مفاهیم مهم به اذهان بشری جهت خلق رفتارهای بهینه در راستای حفظ منابع طبیعی

است تا بتوان به کمک آموزش‌های مستمر و اثرگذار آن، زمین را از چنگ تخریب و سوداگران نجات داد تا نسل‌های آینده با فراغ‌بال بیشتری ضمن استفاده پایدار از منابع به کمک منابع طبیعی بشتابند. در این راستا این آموزش‌های مستمر درس مهم و اثرگذار جغرافیا هم به سطح مدارس ایران هم از سه دهه پیش رسوخ کرده و زمینه ساز تحولی عظیم در نگرش دانش‌آموزان نسبت به مسائل زیست‌محیطی و توانهای سرزمینی شده است. حال که پایداری جهان در قالب آموزش‌ها و تغییر شیوه‌های رفتاری بشریت نهفته است پس آموزش جغرافیا در مدارس ایران زمین هم فرصتی بی‌بدیل جهت نیل به این آرمان مقدس جهانی است. چرا که فعالیتهای بشری در سطح کشورهای جهان همانند زنجیره به همدیگر وصل بوده و با تغییر الگوهای رفتاری در چند کشور به تدریج این آموزش‌ها به کمک نهاد‌های بین‌المللی و داخلی، جهان شمول شده و زمین را از نابودی مطلق نجات خواهد داد. براین اساس مقاله حاضر به دنبال ارزیابی نقش آموزش‌های مستمر درس جغرافیای مدارس ایران زمین است تا میزان توجه مسوولان و برنامه‌ریزان درسی و ملی را نسبت به این شاخص‌ها مورد سنجش قرار دهد و مشخص نماید که کتب درسی جغرافیا در مقاطع تحصیلی مختلف مدارس ایران چه سهمی از آموزش‌های لازم جهت آگاهی بخشی به دانش‌آموزان و خانواده‌ها را در راستای پایداری جهان دارا هستند و همچنین نقش آن‌ها در تغییر الگوهای رفتاری به چه میزان است. الگوهای برنامه درسی آموزش جغرافیا در مدارس ایران هم خوشبختانه در طی سه دهه گذشته تغییر اساسی یافته و به الگوهای جهانی نزدیک شده است. اگر در سطح مدارس ایران آموزش جغرافیا بصورت تخصصی در حال انجام است اما به نظر میرسد که توجه بیشتر به این درس در دوره‌های تحصیلی ابتدائی ضرورت دارد چرا که آشنا نمودن فرزندان این سرزمین با مسائل محیطی و توانهای سرزمینی و جهانی می‌تواند گره‌گشای حلقه مفقوده در برخورد‌های ناشایست بشری با طبیعت باشد. فرزندان این سرزمین باید با آموزش‌های مستمر جغرافیایی، ضمن تغییر در الگوهای رفتاری خود با طبیعت، زمینه ساز انتقال مفاهیم مهم زیست‌محیطی به سطح خانواده‌ها هم باشند تا به کمک آموزش جغرافیا، پایداری در ایران و جهان قابل دستیابی شود. این مهم با برنامه‌ریزی دقیق آموزش‌های جغرافیایی در مدارس قابل دستیابی است. از این رو سوالات اصلی این پژوهش اینچنین مطرح می‌شود.

- شاخص‌ها و گویه‌های مهم پایداری جهان بر مبنای آموزش جغرافیا کدامند؟

- در کتب درسی جغرافیای مقاطع تحصیلی مدارس ایران به چه میزان به این شاخص‌های جهانی توجه شده و در کتب درسی جغرافیا به آن‌ها اشاره کمی و کیفی شده است؟
- با این سطح از آموزش شاخص‌های پایداری جهان در کتب درسی ایران، چگونه و با چه برنامه‌های خاص آموزش جغرافیایی به هدف دست خواهیم یافت؟

اهداف تحقیق

اجرای فرایند علمی تحقیق ضامن اجرای صحیح مراحل تحقیق است که در بطن خود نیازمند ویژگیها و قواعد علمی است و همچنین تحقیق علمی به عنوان فرایند کشف مجهول و یافتن پاسخ برای مساله یا مسائل از ویژگیها و قواعد ۱۳ گانه‌ای برخوردار است (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۲۴-۲۰) بر این اساس هر تحقیق علمی دارای قواعدی است که محقق به کمک آن به اهداف اصلی تحقیق دست می‌یابد از این‌رو اهداف تحقیق حاضر بشرح ذیل قابل تدقیق است.

- تعیین شاخص‌های جهانی پایداری
- مشخص کردن زیر شاخص‌های پایداری در منابع علمی روز جهان
- بررسی کتب درسی جغرافیای مدارس ایران زمین در خصوص برنامه‌های درسی اثرگذار پایداری
- تعیین میزان سهم کتب درسی جغرافیا از شاخص‌های جهانی پایداری
- خلق محاسبات کمی از داده‌های اولیه کتب درسی جغرافیای مدارس ایران
- رتبه بندی اثر شاخص‌های پایداری در کتب درسی جغرافیای ایران
- مشخص کردن چالش‌های نهادی و اصلی آموزش‌های جغرافیای ایران برای پایداری
- ارائه راه کارهای عملیاتی جهت بهبود برنامه‌های درسی جغرافیای مدارس ایران برای بهبود پایداری

ضرورت‌های انجام تحقیق

در سطح جهانی توجه جدی به پایداری منابع زیست محیطی و حفظ کره زمین در دستور کار نهادهای آموزشی است و با سرعت و کیفیت بالایی در حال اجراست و این مهم

به سرعت به کشورهای در حال توسعه هم منتقل می‌گردد. از آنجایی که پایداری در سطح جهانی و خلق آن وظیفه تمام دولتها و مردم است لذا آموزش آن برای دانش آموزان از سطح ابتدائی ضرورت دارد و باید نهادینه گردد. تحقیق حاضر هم با توجه به مساله فوق انجام شده و ضرورت‌های ذیل را مورد تدقیق قرار داده است.

- تخریب گستره جهانی و منابع در معرض خطر آن
- لازمه اجرایی شدن آموزش‌های جهانی جغرافیا در سطح مدارس کشور ایران
- اجرای الگوها و شیوه‌های رفتاری متناسب با توان طبیعی در سطح جهانی
- ارائه آموزش به نسل‌های حال حاضر جهت بهره‌مندی از الگوهای رفتاری مدرن در آینده

- تخریب محیط زیست ایران
- عدم آشنایی نسل جوان و خانواده‌ها با پیامدهای گسترده تخریب ایران زمین
- محدود بودن منابع در دست بشر

پیشینه تحقیق

با توجه به پیشینه‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع، اهمیت نقش آموزش‌های مستمر در پایداری به خوبی مشخص می‌شود. از این‌رو و بر اساس ساختار پیشینه تحقیق مقاله حاضر ۱۰ پیشینه داخلی و خارجی (هر کدام ۵ مورد) مورد بررسی قرار می‌گیرد. بر این اساس مقاله‌ای تحت عنوان *توسعه پایدار چشم‌انداز جهان سوم* به موضوع پایداری اشاره کرده است، این مقاله اشاره دارد که توسعه پایدار بعنوان نهادی نقش آفرین در سطح جهانی در حال تولد است، این نهاد جدید با علائق زیست محیطی زبان جدیدی را خلق خواهد کرد که فراگیر خواهد شد. و اینکه ملتها و کشورهایی که در این عرصه مشارکت فعال نداشته‌اند، ناگزیر در دامنه بازتابها از آن اثر خواهند پذیرفت (نصیری: ۱۳۷۷: ۱۰). مقاله‌ای با عنوان *جهان پایدار فردا در گرو آموزش امروز؛ تاکید بر آموزش جهت حفظ محیط زیست و منابع انرژی*، به موضوع آموزش و نقش آن در پایداری منابع اشاره کرده است که: حرکت بسوی توسعه پایدار نیاز به تغییرات بنیادی در نگرش و رفتار بشر دارد، زیرا سنگ زیربنای توسعه پایدار در هر جامعه، انسان سالم و متخصص و متعهد است، انسان مهمترین مولفه موثر بر توسعه میباشد و از این‌رو آموزش و فرهنگ سازی در کنار استفاده از سرمایه‌های اجتماعی برای دستیابی به هدف توسعه پایدار ضرورت می‌یابد. سالانه بخش زیادی از منابع انرژی کشور به دلایل مختلفی از بین می‌رود که علاوه بر کاهش منابع

خدادادی انرژی کشور، موجب افزایش آلودگی و مشکلات زیست محیطی گردیده است و امروزه متخصصان به این نتیجه رسیده اند که گذر از این بحرانها در گرو آگاهی و آموزش عمومی دارد که در آن مفاهیم و پیامهای کلیدی آموزش برای حفاظت و توسعه پایدار ملاحظاتی در رابطه با عمده ترین مسایلی که امروزه بعنوان نوعی بحران مطرح می باشند در هم می آمیزد زیرا آموزش قدرتمندترین مسیر نیل به پایداری است و تجربه نشان داد راه حل‌های اقتصادی و تکنولوژیکی و نیز مقررات سیاسی یا سرمایه گذاریهای مالی به تنهایی کافی نبوده و نیاز به تغییر در شیوه تفکر و عمل است (سلیمانی هارونی، خسروی پور: ۱۳۹۷: ۱). در مقاله‌ای با عنوان *الگوی پیشنهادی توسعه زیست‌بوم‌های پایدار در ایران، مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی وبسایت‌های زیست‌بوم‌های پایدار جهان: الگوی دیرین در عصر نوین*، به بحث پایداری اشاره شده است و نتایج تحقیق حاکی از این مطلب است که: براساس الگوی پیشنهادی، آموزش رفتارهای پایداری، مهم ترین اولویت توسعه زیست‌های پایدار ایران است. تجربه جهانی نشان می دهد که زیست بوم های بالغ معمولاً تمایل دارند دانش خود را به افراد و جوامع بزرگتر منتقل نمایند. این کار از اشکال گوناگون انجام می شود از جمله راه اندازی وب سایت های فعال و نشریه ها و همکاری با دانشگاهها در کارآموزی و خدمات مشاوره ای یا رویدادهای اجتماعی و فرهنگی (بارانی و همکاران: ۱۳۹۶: ۱۴). در مقاله دیگر با نام *ارائه مدل علی رفتار محیط زیستی بر اساس شیوه های فرزندپروری والدین و نقش واسطه ای سبک های پرورش هویت در دانش آموزان دبیرستانی*، به بحث آموزش و نقش آن در حفظ محیط زیست پرداخته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سبک های فرزندپروری از طریق سبک های پرورش هویت بر رفتار محیط زیستی دارای اثر غیرمستقیم و معنادار می باشد و بیش ترین تا کم ترین تاثیر غیرمستقیم بر رفتار محیط‌زیستی به ترتیب مربوط به شیوه ی مستبدانه ، قاطعانه، بی تفاوتی و سهل گیرانه از طریق سبک های پرورش هویت است. هم چنین هویت اطلاعاتی و هنجاری بر رفتار محیط‌زیستی دارای اثر مستقیم و مثبت و هویت سردرگم-اجتنابی بر رفتار محیط‌زیستی دارای اثر معنادار و منفی می باشد. بر اساس یافته‌های این پژوهش سبک های فرزندپروری و سبک های پرورش هویت ۴۱ درصد از تغییرات رفتار محیط‌زیستی را تبیین می کنند (مظلومیان و همکاران: ۱۳۹۵: ۱). همچنین در مقاله ای دیگر با عنوان *بررسی رابطه بین سواد محیط‌زیستی و مصرف مسئولانه و پایدار (مورد مطالعه: شهروندان ارومیه)* محققان به نقش سواد در حفظ محیط زیست شهری ارومیه پرداخته و معتقدند که، مصرف

مسئولانه و پایدار یکی از جنبه‌های مهم توسعه‌ی پایدار محسوب می‌شود که به دستیابی رشد اقتصادی بلند مدت سازگار با نیازهای محیط‌زیستی و اجتماعی بستگی دارد. در واقع تعاریف اخیر از پایداری در قالب اصول سه‌گانه‌ی (محیط زیست، اجتماع و اقتصاد)، نشان از تنیدگی عوامل اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی دارد. در این بین، یکی از تعیین‌کننده‌های بلافصل مصرف مسئولانه و پایدار سواد محیط‌زیستی افراد می‌تواند در نظر گرفته شود. همچنین نتایج این تحقیق هم‌نشان داده است که بین متغیرهای سواد محیط‌زیستی و ابعاد آن با مصرف مسئولانه، رابطه‌ی مثبت و معنی‌داری وجود دارد (آقایاری هیر و همکاران: ۱۳۹۵).

از تحقیقات خارجی می‌توان به پروژه آموزشی با نام *توسعه پایدار در آموزش جغرافیا برای مدارس راهنمایی در چین* که در سال ۲۰۱۸ در کشور چین انجام شده است اشاره داشت. در این تحقیق موضوع آموزش جغرافیا و توسعه پایدار در مدارس متوسطه مورد تدقیق قرار گرفته است و نتایج تحقیق نشان داده است که، آموزش برای توسعه پایدار در بسیاری از اولویت‌ها قرار گرفته است و استفاده از سیستم‌های آموزشی جغرافیا در مدرسه‌ها برای درک توسعه پایدار امری حیاتی است. در این مقاله، نویسندگان همچنین به نقاط منفی آموزش جغرافیا در مدارس هم پرداخته‌اند و معتقدند که، استاندارد‌های آموزش جغرافیا برای توسعه پایدار در کتب درسی جغرافیا بطور مساوی توزیع نشده است و مهمترین عناوینی که در کتب درسی جغرافیای مدارس آموزش داده می‌شود عبارتند از: منابع، مشکلات زیست محیطی و تغییرات آب و هوا، گرم شدن کره زمین (Fengtao, ۲۰۱۸).

در مقاله‌ای دیگر با نام *آموزش جغرافیا برای جهانی پایدار: مطالعه موردی یک مدرسه متوسطه در اسپانیا*، به اثرگذاری آموزش جغرافیا در خصوص پایداری جهان اشاره شده است. بر این اساس نویسنده معتقد است که، جغرافیا مسئولیت عمده‌ای در ارائه آموزش برای توسعه پایدار (ESD) دارد، خصوصاً به این دلیل که مفاهیم جغرافیایی مکان و فضا ابعاد اصلی تحلیل و پیگیری پایداری است. همچنین در این مقاله که به بررسی چگونگی کمک به آموزش جغرافیا در آموزش متوسطه در کاتالونیای (اسپانیا) پرداخته شده است. چگونگی درک و حل مسائل مربوط به توسعه پایدار و نحوه تربیت معلم جغرافیا و تدریس معلمان جغرافیا مورد تدقیق قرار گرفته است، بررسی شد و پیشنهاد شده است که مدلی برای تغییر جهت برنامه درسی جغرافیا بر اساس الگوی توسعه پایدار تعریف شود که بتواند

تمام معیارها و شاخص‌های پایداری را در محتوای کتب درسی جغرافیا با انتخاب مناسب‌ترین رویکرد یاددهی و یادگیری الگو سازی نماید (Jesús Granados, ۲۰۱۱).

در کتابی با نام (کتاب‌های درسی برای توسعه پایدار) که یونیسف آنرا در سال ۲۰۱۷ میلادی چاپ کرده است موضوع آموزش جغرافیای مدارس و پایداری جهان، مدنظر قرار گرفته است بر اساس فهرست بندی این کتاب بسیار اثرگذار در حیطه آموزش جغرافیا در مدارس جهان، توسعه پایدار و آموزش‌های آن در مدارس به کمک کتب درسی جغرافیا اولویت بندی شده و مفاهیم اصلی مورد تدقیق قرار گرفته است. همچنین ارائه مثالهای کاربردی جهت درج در کتاب درسی جغرافیای مدارس در زمینه‌های مختلف پایداری جهان از جمله آب و خاک و اقلیم مورد توجه اساسی قرار گرفته است (UNESCO (MGIEP, 2017).

دیوید و جان هم در تحقیقی با نام *جغرافیا و توسعه: آموزش توسعه در مدارس و نقش معلمان جغرافیا* معتقد است که پرداختن به مسائل توسعه در پرتو حرکت‌های اخیر مدارس دارای اهمیت زیادی شده است و موضوعات سنتی جغرافیا در برنامه‌های درسی مدارس و معلمان جغرافیا کاهش یافته است. همچنین دانش و درک توسعه از طریق آموزش به دانش آموزان در مدارس به سرعت در حال پیگیری است و معلمان جغرافیا آموزش بر اساس رویکردهای تأمل و انتقادی را در مدارس در سرلوحه کار خود قرار داده اند. (David and John, 2011)

در تحقیقی دیگر با نام *اهداف توسعه پایدار، راهنمای معلمان* که توسط موسسه آکسفام در انگلستان منتشر شده است به مهمترین اهداف توسعه پایدار از منظر آموزش توسط معلمان پرداخته است در این تحقیق که راهنمایی ارزنده برای کار معلمان در مدارس انگلستان است به مهمترین اهداف آموزش توسعه پایدار اشاره شده و بحث‌های مهم ۱۷ گانه (کاهش فقر، به صفر رساندن گرسنگی، سلامت، کیفیت آموزش، برابری جنسیت، آب سالم و بهداشتی، انرژی‌های پاک، رشد اقتصادی، نوآوری در صنعت، کاهش پسماندها، برابری شهرها و جوامع، کاهش مصرف، عملکرد اقلیم، زندگی آبزبان، زندگی در روی زمین، صلح و عدالت و مشارکت) برای دسترسی به اهداف توسعه پایدار مورد تدقیق قرار گرفته است که باید تا سال ۲۰۳۰ میلادی در انگلستان قابل دستیابی باشد (Oxfam, 2019).

مبانی نظری تحقیق

پایداری امروز در دنیای مدرن و صنعتی بحث اصلی تمام محافل علمی است و موسسات و دانشگاهها و مدارس به دنبال دستیابی به آن در کوتاه‌ترین زمان ممکن هستند. از این‌رو در فرهنگ لغت دهخدا پایداری عبارتست از: مقاومت، تاب، استقامت، ایستادگی، پافشاری و دوام (دهخدا: ۱۳۴۲، جلد ۵). همچنین فرهنگ لغت وبستر پایداری را قدرت ایستادن یا تحمل: استحکام تعریف کرده است (webster, 2021). فرهنگ لغت کمبریج هم پایداری را اینگونه تعریف کرده است که پایداری عبارت است از وضعیتی که در آن تغییر حاصل نگردد (Cambridge University Press, ۲۰۲۱). با توجه به مفاهیم فوق که برگرفته شده از فرهنگ لغتهای معتبر جهان است پایداری عبارتست از: واژه «sustain» به معنای پایدار می‌باشد و همچنین در فارسی به معنای حیات، زنده نگهداشتن، استمرار و آنچه که می‌تواند در آینده تداوم داشته باشد، است. یک ایده و اصطلاح بسیار گسترده، که معانی متفاوت و بسیاری دارد، در نتیجه فراوانی این معانی، صاحب‌نظران واکنش‌های فراوان و متفاوتی را در این حیطه ارائه کرده‌اند. از این‌رو مفهوم توسعه پایدار خلق شده است که یک نوع تلاش برای ترکیب مفاهیم در حال رشد حوزه‌هایی از موضوعات محیطی در کنار موضوعات اجتماعی-اقتصادی می‌باشد.

پایداری و توسعه پایدار به مبحث پایداری اکولوژیکی ارتباطی نزدیک دارد بر این اساس پیروان این گروه معتقدند که ساختار موجود در جوامع امروزی ناپایدارند و رسیدن به توسعه پایدار نیازمند یک شیوه و طرز تفکر نو برای تغییر این ساختارهاست. آن‌ها معتقدند که باید در ساختار سیستم‌های سیاسی اقتصادی و اجتماعی موجود تغییراتی داده شود. پایداری اکولوژیکی راه‌حلهایی ارائه می‌دهد که در ابتدا نیازمند تجدید نظر در ارتباط با کشاورزی، مسکن، انرژی، طراحی شهری، حمل و نقل، اقتصاد، خانواده، منابع مصرفی، جنگلداری، بیابان‌ها و ارزش‌های اصلی زندگی‌مان باشد. ویژگی این نظریه عبارت است از

- معتقد به برخورد با مشکلات به صورت اساسی و ریشه‌ای است.
- تغییرات ساختاری را الزاماً به معنی جایگزینی سیستم‌های موجود نمی‌داند.
- فناوری را نفی نمی‌کند بلکه آن را جزئی از طبیعت می‌داند که باید با طبیعت عمل کند (CEQ, 1974).

پایداری در مفهوم علمی و امروز خود به بحث توسعه پایدار اشاره کلان دارد و با توجه به تخریب گسترده منابع طبیعی در جهان این مفهوم بسیار گسترده و قابل توجه شده است

توسعه پایدار امروز در تمام سطوح علمی با توجه به وضعیت اسفناک منابع جهان مورد بحث و بررسی همه جانبه است.

توسعه پایدار فرآیندی است که آینده‌ای مطلوب را برای جوامع بشری متصور می‌شود که در آن شرایط زندگی و استفاده از منابع، بدون آسیب رساندن به یکپارچگی، زیبایی و ثبات نظام‌های حیاتی، نیازهای انسان را برطرف می‌سازد (Aldo Leopold, 1949). دلیل گستردگی مفهوم توسعه پایدار، تعاریف مختلف و زیادی برای آن ارایه شده است. این مفهوم اولین بار توسط باربارا وارد در سال ۱۹۷۰ در کنفرانس محیط زیست و توسعه پایدار مطرح شد. می‌توان گفت توسعه پایدار، ارتباط بین محیط و مسائل اجتماعی و اقتصادی می‌باشد و آینده‌ای مناسب را برای جوامع بشری با حفظ منابع برای زندگی شان فراهم می‌کند. توسعه پایدار تلاش می‌کند پنج نیاز اساسی را برآورده سازد: ۱- تامین نیازهای اولیه انسان ۲- عدالت اجتماعی ۳- توسعه در کنار حفاظت ۴- یکپارچگی اکولوژیکی ۵- تنوع فرهنگی. همچنین توسعه پایدار، تغییرات آب و هوا، تخریب زمین، اثرات گازهای گلخانه‌ای و کاهش منابع تجدید ناپذیر را مدنظر قرار می‌دهد. دو دیدگاه کلی برای توسعه پایدار وجود دارد:

- پایداری اکولوژیکی: وضعیت کنونی نمی‌تواند منجر به توسعه پایدار شود و

نیازمند تغییرات ریشه‌ای در همه زمینه‌ها است.

- پایداری تکنولوژی: در همه زمینه‌ها که در حال حاضر حاکم هستند می‌توان با

تغییراتی به توسعه پایدار دست یافت.

توسعه پایدار دارای چهار بعد اساسی است و تحقق آن منوط به همکاری نزدیک دولت، بخش خصوصی، و نهادهای مدنی است. ابعاد چهارگانه توسعه پایدار عبارتند از: ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و زیست محیطی. بعد اجتماعی به رابطه انسان با انسانهای دیگر، اعتدالی رفاه افراد، بهبود دسترسی به سلامت و بهداشت و خدمات آموزشی، توسعه فرهنگهای مختلف و برابری و فقرزدایی عنایت دارد. بعد اقتصادی با متغیرهای اقتصادی مرتبط است و در آن رفاه فرد و جامعه باید از طریق استفاده بهینه و کارای منابع طبیعی و همچنین توزیع عادلانه منابع حاصله، تا حد اکثر ممکن ارتقا یابد. بعد زیست محیطی با حفاظت و تقویت پایه منابع فیزیکی و بیولوژیکی و اکوسیستم مرتبط است و به رابطه بین طبیعت و انسان می‌پردازد. بعد سیاسی نیز به قوانین، سیاستها، برنامه‌ریزی، بودجه بندی، نهادسازی، تنوع و تکثرگرایی، احترام به حقوق انسانی و مشارکت موثر مردم در فرایندهای تصمیم‌گیری توجه دارد و به تنظیم وضعیت و شرایط لازم برای تلفیق هدفهای اجتماعی،

اقتصادی و زیست محیطی و ایجاد رابطه مبادله بین آن‌ها برای رسیدن به توسعه پایدار می‌پردازد. اولویت نسبی که به ابعاد مختلف توسعه پایدار داده می‌شود در هر کشور، جامعه، فرهنگ و حتی در هر موقعیت و در طول زمان، متفاوت است. به همین دلیل در حالی که توسعه پایدار یک چالش جهانی است، راهکارهای عملی فقط می‌تواند به صورت ملی، محلی و بومی تعریف شود. رویکردهای توسعه پایدار انعکاسی از تنوع چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و سیاسی است که کشورهای مختلف با آن مواجه‌اند و تفسیرهای متعدد و مختلف از توسعه پایدار از ارزشها و علائق مختلف در جوامع مختلف مشتق می‌شود (زاهدی: ۱۳۹۰: ۱۱). دستیابی به توسعه پایدار نیازمند برنامه‌ریزی در هر یک از سطوح اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و انسانی است. انسان به عنوان یکی از مولفه‌های توسعه پایدار در مرکز توجه است و نیاز به آموزش دارد. با توجه به اینکه آموزش نیز از مهم‌ترین مولفه‌های توسعه پایدار به شمار می‌رود، پس آموزش به طور عام و آموزش و پرورش به طور خاص می‌تواند نقش موثری در توسعه پایدار داشته باشد. در واقع آموزش و پرورش به عنوان زیربنایی‌ترین نهاد در جامعه شرط اصلی و تردیدناپذیر توسعه همه جانبه کشور است. آموزش و توسعه رابطه دوسویه ای با هم دارند، از یک سو آموزش بسترساز توسعه است؛ از سویی دیگر، توسعه لازمه تحول اساسی در نظام آموزشی است. لذا، ضرورت دارد هر جامعه ای که به توسعه پایدار می‌اندیشد، آموزش مطلوب را در راس برنامه‌های خود قرار دهد. برای دستیابی به توسعه پایدار باید عامل آموزش و پرورش تربیت نیروی انسانی به صورت همه جانبه باشد این تغییرات با توجه به سیستم عامل باید به گونه ای صورت گیرد که متناسب با نیازهای جامعه باشد استفاده الگوها و روش‌های نوین و تکنولوژی آموزشی را می‌طلبد (رستمی و همکاران: ۱۳۹۷: ۱). با بررسی رویکرد‌های فوق باید اشاره کرد که توسعه پایدار از منظر سازمان‌های بین‌المللی در ۱۷ گزینه بشرح ذیل قابل تدقیق است.

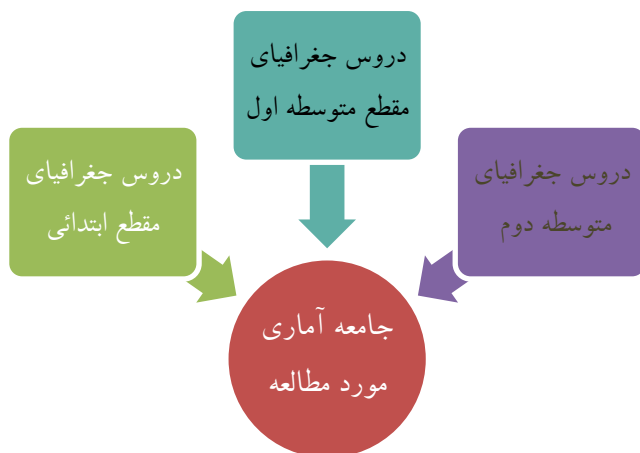
- پایان دادن به فقر در تمامی اشکال آن و در هر نقطه
- پایان دادن به گرسنگی، دستیابی به امنیت غذایی و تغذیه بهتر و ترویج کشاورزی پایدار
- ایجاد زندگی سالم و ارتقای رفاه برای همگان و در تمامی سنین
- فراهم سازی آموزش فراگیر و باکیفیت مساوی و ترویج فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر .

- دستیابی به برابری جنسیتی و توانمند سازی تمامی زنان و دختران
- ایجاد دسترسی و مدیریت پایدار آب و بهداشت برای همگان
- ایجاد دسترسی به انرژیهای تجدید پذیر، مطمئن، پایدار و نوین برای
- ترویج رشد اقتصادی مداوم، فراگیر و پایدار، اشتغال کامل و مولد و کار شایسته برای همگان

- ایجاد زیرساخت ارتقای فرایند صنعتی فراگیر و پایدار و توجه به نوآوری
- کاهش نابرابری در داخل و میان کشورها
- ایجاد شهرها و شهرک های فراگیر، ایمن، تاب آور و پایدار
- ایجاد الگوهای تولید و مصرف پایدار
- اتخاذ اقدامات فوری جهت مقابله با تغییرات اقلیمی و تاثیرات آن
- حفاظت و استفاده پایدار از اقیانوس ها، دریاها و منابع دریایی با هدف توسعه پایدار
- حراست، بازسازی و ترویج استفاده پایدار از اکوسیستم های خشکی، مدیریت پایدار جنگل هامبارزه با بیابان زایی و تغییر و متوقف سازی فرآیند تخریب زمین متوقف سازی از بین رفتن تنوع زیستی
- ترویج جوامع فراگیر و صلح آمیز با هدف توسعه پایدار، ایجاد دسترسی به عدالت برای همگان و تشکیل نهادهای موثر، پاسخگو و فراگیر در تمامی سطوح.
- تقویت ابزارهای اجرا و احیاء مشارکت جهانی با هدف توسعه پایدار(جواهریان و همکاران، ۱۳۹۵، ۳۶).

روش تحقیق و جامعه آماری

جامعه آماری عبارت است از مجموعه کامل اندازه های ممکن یا اطلاعات ثبت شده از یک صفت کیفی، در مورد گرد آوری کامل واحدها، که می خواهیم استنباط هایی راجع به آن انجام دهیم. بر این اساس جامعه آماری مورد مطالعه در تحقیق حاضر با توجه به نمونه موردی انتخاب شده تمام سه پایه تحصیلی ابتدائی، متوسطه اول و همچنین متوسطه دوم را فرا می گیرد که بشکلی جامع و همچنین در ساختاری گرافیکی بشرح شکل ۱ قابل تدقیق است. در این جامعه آماری ۸ پایه مختلف از مقاطع تحصیلی در مدارس ایران مورد واکاوی در درس جغرافیا و قرار خواهند گرفت.

شکل ۱: جامعه آماری مورد مطالعه

روش‌های گردآوری داده‌ها

گردآوری داده‌های مورد نیاز هر تحقیق علمی با چند شیوه متفاوت قابل دسترسی است که بر این اساس هم محقق با توجه به حجم جامعه نمونه و کیفیت نمونه تحقیق می‌تواند روش مختصی را انتخاب و بر اساس آن گردآوری داده‌ها را تکمیل نماید. بر این اساس و با توجه به حجم جامعه آماری تحقیق حاضر، روش گردآوری داده‌ها، روش کتابخانه‌ای جهت بررسی کتب درسی جغرافیا بر اساس شاخص‌های پایداری خواهد بود که با توجه به ساختار روش کتابخانه‌ای مهم موارد نظر تفکیک و مورد ارزیابی قرار گرفته و داده‌ها به شکل کمی در آمده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

بخش مهم هر تحقیق عبارتست از تجزیه و تحلیل داده‌ها که امر نتیجه‌گیری را تسهیل می‌نماید. این بخش چنان مهم است که ساختار اصلی تحقیق را به نوعی به خود وابسته کرده و امر نتیجه‌گیری بر اساس آن تمایز داده خواهد شد که مستلزم دقت محقق هم می‌باشد. از این رو بخش مهم تحقیق حاضر هم بر دایره تجزیه و تحلیل داده‌های کسب شده از نمونه موردی خواهد چرخید که بر این اساس تجزیه و تحلیل داده‌ها شامل موارد ذیل خواهد بود.

- احصای پایه‌هایی که در سه مقطع تحصیلی درس جغرافیا دارند.
- احصای دروس جغرافیا که در حوزه پایداری زیست محیطی آموزش را دنبال می‌نمایند.
- احصای چگونگی کمی و کیفی پایداری محیط زیست در کتب جغرافیای مدارس سه پایه

بر این اساس احصای هر سه موضوع تجزیه و تحلیل های بدست آمده از داده های کتب درسی سه مقطع بر اساس شاخص بیان شده داده ها قابل تدقیق اند که در مقطع ابتدایی با توجه به پایش کتابخانه ای موضوع، فقط چهار کلاس سوم، چهارم، پنجم و ششم دارای درس جغرافیا در قالب مطالعات اجتماعی هستند. در مقطع متوسطه اول با توجه به پایش کتابخانه ای موضوع سه کلاس هفتم، هشتم و نهم دارای درس جغرافیا در قالب مطالعات اجتماعی هستند. در مقطع متوسطه تمامی رشته های تجربی، فنی و حرفه ای، فقط در پایه دهم دارای درس تخصصی با نام جغرافیای ایران و استانها هستند و درسی دیگری به نام انسان و محیط را هم بصورت مشترک شامل می‌شوند.

رشته علوم انسانی مقطع متوسطه دوم دبیرستانها در پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم دارای درس جغرافیای عمومی و تخصصی بشرح ذیل است.

- پایه دهم، جغرافیای ایران و جغرافیای استان
  - پایه یازدهم، جغرافیای (۲) جغرافیای ناحیه ای
  - پایه دوازدهم، جغرافیای (۳) جغرافیای کاربردی
- در ادامه تجزیه و تحلیل داده های کتابخانه ای احصای دروس جغرافیا که در حوزه پایداری زیست محیطی آموزش قابل تأمل است، که بر این اساس تک تک کتب ۱۱ گانه جغرافیا در قالب سه مقطع تحصیلی (ابتدایی، متوسطه اول و دوم) مورد واکاوی دقیق قرار گرفته است و به نتایج ذیل منتج گردیده است.

جدول ۱: داده های استخراجی از کتب جغرافیای سه پایه تحصیلی

مقطع	پایه	شماره درس	عنوان درس	موضوع مرتبط با حوزه پایداری محیط زیست
مطالعات اجتماعی (درس جغرافیا در قالب تعریف شده است.)	سوم	۱۲	درست مصرف کنیم	در تلاش برای تفهیم اهمیت زمین و منابع آن است
		۱۳	بازیافت	آموزش تفکیک زباله و بازیافت

تلاش دارد اهمیت محیط زیست برای دانش آموزان تفهیم گردد	از محیط زیست مراقبت کنیم	۱۹	چهارم		
حفظ منابع آب شیرین و بهره برداری صحیح از آن‌ها مدنظر بوده است	منابع آب ایران	۶	پنجم		
آموزش درست مصرف کردن محصولات کشاورزی را دارد	محصولات کشاورزی	۶	ششم		
آموزش درست مصرف کردن انواع انرژی را دارد	انرژی را بهتر مصرف کنیم	۸			
نحوه حفاظت از دریاها به عنوان نعمت خدادادی را بیان میکند	دریا، نعمت خداوندی	۱۸			
آموزش اهمیت تنوع آب و هوای ایران و پایداری محیط ایران	تنوع آب و هوای ایران	۱۱	هفتم		متوسطه اول (درس جغرافیا در قالب مطالعات اجتماعی تعریف شده است.)
آموزش روشهای حفظ محیط زیست ایران	حفاظت از زیستگاههای ایران	۱۲			
آموزش تولید کشاورزی و نیازها بر پایه حفظ محیط زیست	تولید و توزیع	۷			
آموزش نحوه مصرف صحیح	مصرف	۸			
آموزش روشهای حفظ آب و خاک	منابع آب و خاک	۱۴			
-----	-----	-		هشتم	
آموزش حفظ هوای پاک در شهرها و روستا	آب فراوان، هوای پاک	۴	نهم		
پراکنش بوم ها و اهمیت آن‌ها در زندگی	پراکندگی زیست بوم ها	۵			
آموزش روشهای حفظ زیست بوم ها برای دانش آموزان	زیست بوم ها در خطرند	۶			
آموزش بی عدالتی بر پایه مصرف انبوه در کشورهای پیشرفته و نقش آن در ناپایداری محیط	بی عدالتی و نابرابری	۸			

آموزش اثرات جغرافیا در بهتر شدن کیفیت زندگی است	جغرافیا، علمی بهتر برای زندگی	۱	دهم	متوسطه دوم رشته علوم انسانی
آموزش کمیت و کیفیت منابع آب ایران است	منابع آب ایران	۶	یازدهم	
-----	-----	-	دوازدهم	
آموزش روشهای کنترل و کاهش اثرات بلایای طبیعی است	مدیریت مخاطرات طبیعی	۶	دهم	سال دهم رشته های فنی و حرفه ای، کار دانش، تجربی، ریاضی
دو بحث جغرافیا و آموزش کیفیت و کمیت منابع آب ایران مدنظر قرار گرفته است.	همانند پایه دهم رشته علوم انسانی است	۶ و ۱	دهم	سال دهم کلیه گرایش ها
با توجه به نوع استانهای ایران مباحث متفاوتی ارائه شده است که تلاش گردیده بصورت مشترک بحث های پایداری محیط در قالب این درس به دانش آموزان هر استان آموزش داده شود.			دهم جغرافیای استان	

با توجه به جدول شماره ۱ و احصاء داده های آموزش پایداری محیط در کتب درسی باید اشاره کرد که در پایه سوم دبستان و با توجه به اهمیت یادگیری کودکان در حوزه پایداری تنها دو درس فقط به بحث مهم پایداری جهان و حفظ محیط زیست اشاره شده و در کتاب گنجانده شده است. در پایه چهارم علی رغم پر رنگ شدن عناوین درس جغرافیا اما فقط بحث پایداری زمین فقط در درس ۱۹ مورد تدقیق قرار گرفته است و به با توجه به سهم درس جغرافیا در این پایه، کمیت و کیفیت مباحث پایداری محیط بسیار کم دیده شده است. در پایه پنجم دو فصل از کتاب به مباحث جغرافیا و آموزش آن پرداخته است که عناوین مختلفی را شامل می گردد اما بطور ویژه و مستقل بحث پایداری محیط و آموزش آن مورد غفلت قرار گرفته است و بحث حفظ آب فقط در درس ششم، منابع آب ایران و در صفحه ۳۰ و ۳۱ مورد نظر بوده است حال با بالا رفتن سن دانش آموزان در این پایه و با توجه به اهمیت محیط و پایداری آن الزام افزایش کیفیت و کمیت آن در این پایه باید مورد تدقیق کارشناسان برنامه ریزی درسی قرار گیرد. همچنین در پایه ششم ابتدائی، سه فصل مستقل و پر رنگی در حوزه پایداری محیط برای آموزش دانش آموزان وجود دارد که نسبت به سالهای قبل از نظر کیفیت و کمیت آموزش قابل توجه ای را مدنظر قرار داده است. در دوره اول متوسطه آموزش مدارس ایران سه پایه هفتم، هشتم و نهم وجود دارد که با توجه به بررسی کتب مطالعات اجتماعی این سه پایه موارد ذیل قابل تدقیق میباشند و

پایداری محیط را در حوزه آموزش جغرافیا برای دانش آموزان علاقه مند را تبیین می نمایند به این ترتیب که در پایه هفتم پنج درس در این حوزه مطابق جدول فوق قابل توصیف است که نشان دهنده اهمیت و جایگاه آموزش پایداری محیط در قالب جغرافیا است از این رو پرداختن به تنوع آب و هوا، حفاظت از زیستگاهها، تولید و توزیع، مصرف و در نهایت منابع آب و خاک دروسی هستند که تبیین کننده این مهم هستند. در پایه هشتم فقط کشورها و قاره ها در آموزش جغرافیا پر رنگ هستند و درسی مستقل با مضمون آموزش جغرافیا بر پایه پایداری محیط وجود ندارد و تنها کتاب تلاش دارد که جغرافیای کشورها و قاره ها را برای دانش آموزان تفهیم نماید و به نوعی آموزش جغرافیای جهان و سرزمین ها و واحد های مستقل سیاسی محسوب می گردد. در پایه نهم هم با توجه به بررسی صورت گرفته کتاب مطالعات اجتماعی این نکته حائز اهمیت است که تنها چهار درس در این حیطه قابل تدقیق بوده و برای آموزش دانش آموزان علاقه مند به پایداری محیط در قالب جغرافیا وجود دارد که با عناوین جدول فوق انطباق دارند. همچنین با بررسی کتب جغرافیای دوره دوم دبیرستان ۵ کتاب بصورت جداگانه در رشته ها و پایه‌های درسی دهم، یازدهم و دوازدهم مورد توجه می باشد که در تحلیل و بررسی تقضیلی این کتب داده ها بر اساس جدول فوق مورد اهمیت قرار دارد. بدین ترتیب که در پایه دهم، درس جغرافیای ایران برای تمام رشته تخصصی یافته است و در همه رشته ها بحث آموزش جغرافیای ایران وجود دارد که با بررسی کتاب اهمیت آموزش پایداری محیط مشخص گردیده است و نشان می دهد که دروس اول و ششم بصورت ویژه فقط در این حیطه قابل اشاره هستند و بقیه دروس به این مهم اشاره ندارند. در پایه یازدهم دوره دوم دبیرستان فقط در رشته علوم انسانی کتاب آموزش جغرافیا و در قالب آموزش جغرافیای ناحیه ای مدنظر برنامه ریزان آموزشی بوده است و دیگر رشته ها در پایه یازدهم از وجود درس جغرافیا علی رغم اهمیت این درس محروم هستند، که در پایه یازدهم علوم انسانی هیچ یک از دروس به پایداری محیط در آموزش جغرافیا ارتباط ندارند و هیچ درسی با عنوان پایداری محیط وجود ندارد. کتاب در بخش های آموزش مفاهیم ناحیه و انواع آن و همچنین نواحی طبیعی و انسانی به علاقه مندان ارائه شده است و تنها در صفحه ۵۷ کتاب به حفاظت از نواحی و عدم تخریب آنها اشاره شده است. در پایه دوازدهم هم کتاب جغرافیای کاربردی قابل وصف است با این توصیف که بررسی دروس مرتبط با این کتاب نشان دهنده این موضوع است که تنها درس ۶ که به مدیریت مخاطرات طبیعی اشاره دارد به اهمیت پایداری جهان در قالب آموزش

جغرافیا پرداخته اند و بقیه دروس جایگاهی برای این مهم ندارند و در نهایت کتاب های جغرافیای استان شناسی همه ۳۱ استان ایران است که در هر استان با توجه به معضلات و مشکلات زیست محیطی روش هایی را برای پایداری و حفاظت از محیط زیست گنجانده شده است و مولفان استانی هر کتاب استان شناسی در استانها تلاش کرده اند که اهمیت این مهم را برای دانش آموزان استانی بصورت ویژه در قالب جغرافیای طبیعی و مسائل زیست محیطی مورد تبیین قرار دهند و راه را برای بهتر شدن و کاربردی شدن آموزش جغرافیا بر پایه پایداری محیط را مورد تبیین ویژه قرار دهند.

نتیجه گیری

اهمیت پایداری محیط های طبیعی در جهان همیشه مورد تدقیق مولفان و برنامه ریزان درسی در کتب متعددی قرار گرفته است که از جمله کتاب های آموزشی جغرافیا هم در این حیطه نقش آفرینی خاصی را داشته اند که بر این اساس کتب آموزش جغرافیای مدارس ایران در ۱۲ پایه تحصیلی مدنظر مقاله حاضر قرار گرفته اند و با بررسی کمی و کیفی عناوین درسی آموزش جغرافیای مدارس ایران نتایج مهمی بشرح ذیل بدست آمده است:

- در دوره ابتدائی که مهمترین دوره تحصیلی در جهان و ایران است فقط پایه های سوم، چهارم، پنجم و ششم به اهمیت این موضوع پرداخته اند و به نوعی به نظر میرسد که باید از پایه اول ابتدائی به این مهم پرداخته شود و فقر مبحث آموزش جغرافیا بر پایه محیط و پایداری آن وجود دارد البته در پایه های بعدی این دوره اگرچه از منظر کمیت و کیفیت با افزایش مبحث روبرو هستیم اما این ظرفیت وجود دارد که با توجه به شکل گیری ساختار شخصیتی و روانشناسی دانش آموزان بیشتر در این حوزه جغرافیا و آموزش آن مدنظر برنامه ریزان درسی و محققان قرار گیرد تا بتواند اثرات خود را در آینده جامعه بشکلی کاربردی نشان دهد و رفتارها و اخلاق های جغرافیای دانش آموزان بشدت در جهت پایداری محیط تقویت گردد.
- در دوره اول متوسطه دبیرستان تنها، ۹ درس از بین تمام دروس مهم جغرافیا به بحث پایداری محیط در قالب آموزش جغرافیا پرداخته اند که با توجه به جایگاه این دوره و بلوغ فکری و جسمی دانش آموزان و همچنین کنجکاوی آنها باز فقر آموزشی از نظر کمیت و کیفیت دیده میشود و الزام افزایش این بحث در کتب جغرافیا بشکل حتمی و جدی باید مورد نظر برنامه ریزان درسی قرار گیرد.

- در دوره دوم متوسطه بحث کتب جغرافیا تنوع خاصی دارد با این مضمون که پایه دهم جغرافیا همه رشته‌های فنی و نظری و کار و دانش را فرا می‌گیرد و در قالب دو درس این مهم اشاره شده است که بتوجه به گستردگی رشته‌ها در پایه دهم و لزوم آشنایی بیشتر دانش‌آموزان از نظر جنسیتی، الزام تقویت این بحث جدی و قابل تفکر خواهد بود.
- در پایه‌های یازدهم و دوازدهم علوم انسانی امر توجه به پایداری محیط در قالب آموزش جغرافیا بجز سال یازدهم مورد تدقیق قرار گرفته است که الزام تقویت این بحث هم وجود دارد همچنین در کتاب استان شناسی استانها که به تعداد ۳۱ مورد است بحث جدی توجه به پایداری محیط اگر چه مورد توجه مولفان محترم استانی بوده اما کفایت لازم را ندارد و باید با بازبینی بهتر برنامه ریزان درسی الزام به آموزش‌های بیشتر در این حیطه برای دانش‌آموزان در سراسر مدارس ایران تقویت گردد.

پیشنهادها کاربردی

- ✓ همه پایه‌های درسی ابتدایی نیاز به آموزش جغرافیا دارند.
- ✓ کمیت و کیفیت آموزش جغرافیا در مدارس ابتدایی بای با استانداردهای بین‌المللی آموزش انطباق داده شود.
- ✓ در دروس جغرافیای دوره ابتدایی حتما بحث بازدیدهای علمی مورد تدقیق قرار گیرد.
- ✓ مباحث بیشتری از چالش‌های پایداری و روش‌های پایداری محیط برای دانش‌آموزان گنجانده گردد.
- ✓ در دوره متوسطه اول، دروس جغرافیا ضمن تقویت مباحث پایداری محیط به بحث جغرافیای بیشتر توجه داشته باشند.
- ✓ در این دوره بازدیدهای علمی جهت آشنایی میدانی و آشکار شدن اهمیت پایداری جهان گنجانده گردد.
- ✓ در دوره متوسطه دوم دبیرستان ضمن افزایش کمیت و کیفیت درس جغرافیا در حیطه پایداری محیط، به دانش‌آموزان آموزش‌های عملی و کاربردی بیشتری داده شود.
- ✓ بازدیدهای میدانی گسترش یابد.
- ✓ اهمیت جغرافیا و گنجانده ان در پایه‌های یازدهم و دوازدهم سایر رشته‌ها بجز علوم انسانی مدنظر قرار گیرد.

- ✓ تلاش گردد در سه دوره تحصیلی مدارس ایران آموزش جغرافیا نقش اول در تمامی آموزش ها را داشته باشد چرا که حفظ محیط زیست، الزام اساسی دارد.
- ✓ در همه مدارس ایران با توجه به اهمیت پایداری محیط در قالب آموزش های تخصصی جغرافیا، اتاق و کارگاه ویژه تأسیس گردد.
- ✓ تلاش شود برنامه ریزان درسی حیطه آموزش جغرافیا از برنامه های درسی آموزش جغرافیای کشورهای پیشرفته بیشتر بهره برداری نمایند.
- ✓ با توجه به تخریب گسترده محیط و زمین توسط بشر در سالهای اخیر، نقش جغرافیا در آموزش پایداری محیط در قالب روشهای گوناگون پر رنگ تر گردد.
- ✓ چون شخصیت رفتاری و اخلاقی دانش آموزان در مدارس شکل می گیرد تلاش گردد که آموزش جغرافیا متناسب با سن و جنس دانش آموزان هر ساله تقویت گردد.
- ✓ فلسفه آموزش جغرافیا جهت شیرین شدن درس جغرافیا برای دانش آموزان توسط معلمان توانمند جغرافیا تبیین گردد.

منابع و مأخذ

- بارانی، شهرزاد، علی بیگی، امیر حسین، پاپ زن، عبدالحمید (۱۳۹۶). الگوی پیشنهادی توسعه زیست بوم های پایدار در ایران، مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی وبسایت های زیست بوم های پایدار جهان: الگوی دیرین در عصر نوین، فصلنامه پژوهش های روستایی دانشگاه تهران، دوره ۸ شماره ۱.
- جغرافیای استانها (۱۴۰۱) انتشارات وزارت آموزش و پرورش
- جغرافیای ایران (۱۴۰۱) انتشارات وزارت آموزش و پرورش
- جغرافیای کاربردی (۱۴۰۱) انتشارات وزارت آموزش و پرورش
- جغرافیای ناحیه ای (۱۴۰۱) انتشارات وزارت آموزش و پرورش
- جواهریان، زهرا، وحدتی، سید امیرفاتح، رحمتی، علیرضا، زمانی، لیلا (۱۳۹۵). اهداف توسعه پایدار، تهران: انتشارات حک.
- حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۸۱). مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: انتشارات سمت.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۴۲). فرهنگ لغتنامه دهخدا، جلد ۵ حرف پ، تهران: موسسه انتشارات دهخدا.
- رستمی، مرتضی، مظفر، رضا، ابراهیمی، محمد حسین (۱۳۹۷). نقش آموزش در توسعه ی پایدار، ششمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب های اجتماعی و فرهنگی ایران.

زاهدی، شمس السادات (۱۳۹۰). جهانی شدن و توسعه پایدار، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاتنگذاری، عمومی دوره ۲ شماره ۳.

سلیمانی هارونی، خدیجه، خسروی پور، بهمن (۱۳۹۷). جهان پایدار فردا در گرو آموزش امروز؛ تاکید بر آموزش جهت حفظ محیط زیست و منابع انرژی، فصلنامه مطالعات محیط‌زیست، منابع طبیعی و توسعه پایدار، دوره: ۲، شماره: ۴.

مطالعات اجتماعی پایه نهم (۱۴۰۱) انتشارت وزارت آموزش و پرورش

مطالعات اجتماعی پایه هشتم (۱۴۰۱) انتشارت وزارت آموزش و پرورش

مطالعات اجتماعی پایه هفتم (۱۴۰۱) انتشارت وزارت آموزش و پرورش

مظلومیان، سعید، طالبی، سعید، صالحی؛ سهیلا (۱۳۹۵). ارائه مدل علی رفتار محیط زیستی بر اساس شیوه های فرزندپروری والدین و نقش واسطه ای سبک های پردازش هویت در دانش

آموزان دبیرستانی، مجله آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال پنجم شماره ۱
نصیری، حسین (۱۳۷۷) توسعه پایدار چشم انداز جهان سوم، اطلاعات سیاسی و اقتصادی شماره

۱۲۷

- (2019) The Sustainable development goals, A guide for teachers, Oxfam,uk

- Cambridge University Press(2021)define of the sustain

- David Lambert and John Morgan (2011) Geography and Development: Development education in schools and the part played by geography teachers, Published by, the Development Education Research Centre ,London

- UNESCO MGIEP (2017)TEXTBOOKS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT , First editionPublished by United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Mahatma Gandhi Institute of Education for Peace and Sustainable Development , New Delhi

-Aldo Leopold, A Sand County Almanac, 1949.

-Fengtuo Guo, Joseph Lane, Yushan Duan., Joseph P. Stoltman, Olga Khlebosolova,Hao Leiand Weiguo Zhou (2018)Sustainable Development in Geography Education for Middle School in China, Projects: teacher education Ideas of a Sustainable Development in Geographical Education.

-Jesús Granados Sanchez(2011) Teaching Geography for a Sustainable World: A Case Study of a Secondary School in Spain, Global University Network for Innovation (UNESCO, United Nations University and Universitat Politècnica de Catalunya.

-U.S.Council on Environmental Quality(CEQ),5th Annual Report:The costs of Spraw(U.C.Government Printing Office,Washington D.C. ،1974.

-webster dictionary(2021)define of the sustain